

NINA HRUȘCIOVA JEFFREY TAYLER

PE URMELE LUI PUTIN

SUFLETUL UNUI IMPERIU
ÎN 11 FUSURI ORARE

Traducere: Irina-Georgiana Mihai

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HRUSHCHEVA, NINA

**Pe urmele lui Putin : sufletul unui imperiu în 11 fusuri orare / Nina Hrușciova,
Jeffrey Tayler ; trad. de Irina Georgiana Mihai. - București : Editura Niculescu, 2020
ISBN 978-606-38-0349-9**

I. Tayler, Jeffrey

II. Mihai, Irina Georgiana (trad.)

94

© 2019 by Nina Khrushcheva and Jeffrey Tayler. All rights reserved.

*Titlu original: IN PUTIN'S FOOTSTEPS. Searching for the Soul of an Empire
Across Russia's Eleven Time Zones
by Nina Khrushcheva and Jeffrey Tayler*

Map by Paul Pugliese

© Editura NICULESCU, 2020

Bd. Regiei 6D, 060204 - București, România

Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 314 88 55

E-mail: editura@niculescu.ro

Internet: www.niculescu.ro

Comenzi online: www.niculescu.ro

Comenzi e-mail: vanzari@niculescu.ro

Comenzi telefonice: 0724 505 380, 021 312 97 82

Redactor: Anca Natalia Florea

Tehnoredactor: Lucian Curteanu

Coperta: Carmen Lucaci

Tipărit la Tipografia REAL

ISBN 978-606-38-0349-9

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

Editura NICULESCU este partener și distribuitor oficial **OXFORD UNIVERSITY PRESS** în România.

E-mail: oxford@niculescu.ro; Internet: www.oxford-niculescu.ro

CUPRINS

.....

PROLOG: Solovki, sufletul Rusiei	13
INTRODUCERE: Pe urmele lui Putin	17
1. Kaliningrad: Privirea de chihlimbar a unui imperiu	29
2. Kiev: Mama tuturor orașelor rusești sau o amenințare la adresa Mamei Rusii?	61
3. Arhanghelsk, Insulele Solovetsky, Sankt-Petersburg și Moscova: Fusul orar al Kremlinului sau ceasul ceasurilor din Rusia	89
4. Ulianovsk (Simbirsk) și Samara (Kuibîșev): Orașele de pe mareața Volga	111
5. Perm, Ekaterinburg și Tiumen: Sfânta Trinitate din Ural	147
6. Omsk: O metaforă eterogenă a imperiului lui Putin	191
7. Novosibirsk: O poveste despre știință și serendipitate	209
8. Ulan-Ude, Irkutsk și Lacul Baikal: Locuințele asiaticke ale spiritului	229

9. Blagoveșcensk, Heihe și Iakutsk: Viața în condiții grele	249
10. Vladivostok: Să conducem estul!	297
11. Magadan și Butugychag: De la capitala Gulagului la Valea Morții	309
12. Petropavlovsk-Kamceatski: Orientul foarte îndepărtat	339
EPILOG: Trecutul viitorului rus	353
MULȚUMIRI	365
NOTE CU PRIVIRE LA NUME ȘI REDENUMIRI	369
NOTE	374

3

ARHANGHELSK, INSULELE SOLOVETSKY,
SANKT-PETERSBURG ȘI MOSCOVA

FUSUL ORAR AL KREMLINULUI SAU CEASUL CEASURILOR DIN RUSIA

FUSUL ORAR: MSK; UTC+3

*Accia care pun sub semnul întrebării rolul vital pe care l-a jucat
Putin în victoria din Marele Război Patriotic pur și simplu nu
înțeleg rolul său esențial în Botezul Rusiei.*

– Banc rusesc contemporan

Kievul poate că este „mama tuturor orașelor rusești”, dar Moscova este mama tuturor orașelor din Rusia. Este principala metropolă a fostului Imperiu Rus, apoi a Imperiului Sovietic, iar acum, a Federației Ruse – (Cea de-a Treia) Romă la care duc toate drumurile.

Fusul orar al Moscovei, meridianul Greenwich al Rusiei, acoperă teritoriul care se întinde în sud de la granița cu Ucraina până în nord, în Arhanghelsk, la țărmurile mai mereu

înghețate ale Mării Albe, și continuă tocmai până la Marea Barents din Oceanul Arctic.

Arhanghelsk și Insulele Solovetsky: distopia utopică a Rusiei

La aproximativ 1.200 de kilometri de Moscova, se află Arhanghelsk, un oraș la Marea Albă care își datorează originea țarului Ivan al IV-lea, cunoscut în popor drept *Grozny*, „(Ivan) cel Groaznic” (intr-o traducere mai exactă, „cel Formidabil” sau „cel Neînfricat”). În anii 1500, Ivan a finalizat „reunirea ținuturilor rusești” – cucerirea *de facto* – de la conducătorii ruși locali și de la stăpânii tătaro-mongoli. A creat Țaratul Moscovit și a început expansiunea Rusiei către est, înspre Munții Ural și Siberia. În următorul secol, sub Petru cel Mare, primul împărat rus, Arhanghelsk a devenit primul și, în acel moment, singurul port al Rusiei. Deși este înconjurat de gheață în cea mai mare parte a anului, a funcționat ca un avanpost-cheie împotriva norvegienilor și suedezilor care concureau cu rușii pentru influența în această regiune nordică îndepărtată. A fost, de asemenea, locul de origine al lui Mihail Lomonosov, care urma să devină unul dintre cei mai proeminenți oameni de știință și de literă ruși, fondatorul Universității din Moscova în 1755. Lomonosov provenea dintr-un mediu relativ modest, fiind născut într-o familie de pescari locali și agricultori dintr-un sat aflat în apropierea Arhanghelsk-ului.

Astăzi, Arhanghelsk este un oraș industrial decăzut, cu un port care a devenit nefuncțional când Petru cel Mare a început să limiteze comerțul efectuat de-a lungul coastei arctice ruse,

cu scopul de a-l impulsiona pe cel din Marea Baltică, ca urmare a construirii orașului Sankt-Petersburg. În ultimii ani, Arhanghelsk pierde în fața Sevastopolului din Crimeea, port aflat la o mare cu ape mai calde, Marea Neagră.

Destul de ciudat pentru un oraș aflat atât de sus și asaltat de o vreme neîndurătoare, Arhanghelsk a reușit să-și dezvolte o industrie de turism modestă, prin promovarea nopților polare (și a aurorei boreale) în timpul iernii și a nopților albe în timpul verii, precum și a bogatei sale moșteniri istorice. În momentul vizitei noastre, am întâlnit o cămilă bactriană cu două cocoașe, neîngrijită și ce părea căzută pe gânduri, care îi întâmpina pe turiști în fața unei expoziții de sculpturi în gheață, prin care se sărbătorea, în Piața Lenin, împlinirea a cinci sute de ani de atestare istorică a orașului. (Doar într-o Rusie mereu paradoxală, extinsă geografic, am putea descoperi un mamifer copitat din Asia Centrală supraveghind vizitatorii îmbrăcați în gecii, sosiți în nordul extrem). Mai mult, chiar vizavi, unde se află sediul central al guvernului regional, este pus un panou ce reamintește că în anii 1920 s-au creat primele lagăre de muncă forțată în Gulag.

Primul și cel mai renumit dintre acestea – „mama Gulagului”, după cum l-a numit Aleksandr Soljenițin – a fost localizat în Insulele Solovetsky, denumite colocvial Solovki, aflate la un zbor scurt, de patruzeci de minute, la nord-est de Arhanghelsk. Solovki a devenit foarte curând sinonim cu încarcerarea în condiții brutale – o expresie ca „Du-te la Solovki!” însemna „Du-te la dracu'!” Dar istoria acestor insule înseamnă mult mai mult decât iadul pe pământ. Într-adevăr, după cum se întâmplă și în alte zone din Rusia, povestea existenței Insulelor Solovetsky constă într-un paradox în care se

împletesc tragedia sfâșietoare și o sfințenie aproape nepământescă.

În secolul al XV-lea, un călugăr creștin-ortodox, acum sfânt, numit Zosima, a ajuns în insule, căutând refugiu din fața persecuției de la Moscova, care atunci era condusă de tiranul Ivan cel Groaznic. Zosima și alți doi călugări au rămas definitiv aici și au fondat o mănăstire – Mănăstirea Solovetsky –, care s-a transformat în curând într-un centru de influență a creștinismului ortodox. Având un teritoriu extins – insulele acoperă o suprafață de 347 de kilometri pătrați – și surse variate de venit, de la pescuit la extracția de alge și sare, Mănăstirea Solovetsky a înflorit.

Climatul subarctic, aspru, cu ierni umede, vânt și temperaturi de sub zero grade și cu veri care te pun la încercare, în timpul cărora treizeci de tipuri de țânțari apar din mlaștini pentru a-i chinui pe oameni, dar și animalele, pe lângă cele trei sute de specii de faună existente, din care majoritatea nu se tem de oameni nici măcar astăzi, toate contribuie la augmentarea aurei legendare de misticism a insulelor, de parcă ele s-ar afla în afara acestei lumi. O vulpe curioasă a intrat în casa în care stăteam pentru a ne spiona; o căprioară s-a oprit liniștită, ca să ne lase să trecem cu snowmobilul, ceea ce ne-a adus în minte niște imagini paradisiace, de dinainte de căderea omului în păcat. Acestea, bineînțeles, dispar rapid când îți amintești câți oameni s-au omorât între ei aici. Folclorul local spune că doar cei cu adevărat credincioși pot supraviețui în condițiile vitrege din aceste locuri; prin urmare, înainte de secolul al XV-lea, pe insule nu existau locuitori permanenți. Coloniștii s-au dovedit capabili să-și apere autonomia câteva sute de ani și chiar i-au primit cu brațele deschise pe oponenții exilați ai autocrației,

dar în cele din urmă, au descoperit că și ei trebuie să capituleze în fața presiunii exercitate de către stat. Călugării s-au transformat până la urmă, în mod aproape oficial, în paznici de închisoare pentru oponenții politici, considerați vinovați în ochii țarului. Au început să-și transforme beciurile mănăstirii în temnițe, unele dintre ele fiind atât de mici că abia încăpea un om în ele. Sub Petru cel Mare, Rusia a continuat să încalce vocația monahală din Insulele Solovetsky, recrutând călugări care să fie paznici pentru condamnații politici. Zidurile groase ale mănăstirii, de peste jumătate de metru, și marea dimprejur au început să funcționeze mai degrabă ca niște capcane decât ca niște zone de protecție, iar insula s-a metamorfozat într-un adevărat iad – o utopie devenită distopie.

După Revoluția din Octombrie 1917, călugării au deservit noul regim cu aceeași ardoare ca până atunci. Au primit nerăbdători prizonierii politici pe care i-a trimis noul stat comunist, doar că, foarte curând, ei înșiși s-au transformat în niște prizonieri. Ateii sovietici nu aveau nevoie de paznici creștini, iar preoții au fost declarați „inamicii poporului”. Bolșevicii au închis mănăstirea ca instituție religioasă, au crescut numărul de prizonieri și au pus bazele SLON – Lagărul de muncă specializat Solovki. Acronimul, care înseamnă „elefant” în limba rusă, a fost subiectul multor glume amare despre absurditățile din viața sovietică, care plasau un elefant în nordul extrem al Rusiei. Dar după ce am văzut o cămilă pe țărmul Mării Albe, nu prea ni s-a mai părut atât de absurdă ideea existenței aici a altui animal din Africa. Mulți au considerat căderea călugărilor din grația lui Dumnezeu drept o pedeapsă divină. La urma urmelor, și-au trădat stăpânul ceresc pentru a ajuta la înființarea unei versiuni a iadului uman.

Iuri Brodsky, fotograf și istoric din Solovetsky, care a făcut o poză emblematică uneia dintre catedrale – fotografia, realizată prin una dintre ferestrele cu sârmă ghimpată ale mănăstirii, arăta cupola întunecată ce are în vârf o stea roșie, în locul unei cruci aurite –, ne-a sugerat că saga acestei insule nu este nici mai mult nici mai puțin decât o versiune în miniatură a istoriei Rusiei la scară largă. În cele din urmă, mănăstirea s-a transformat într-o treime ne-sfântă, formată din stat, credința religioasă și „organele punitive”¹. Rusia postsovietică a sancționat acest sacrilegiu prin imprimarea pe versoul bancnotei actuale de cinci sute de ruble a imaginii Mănăstirii Solovetsky, atât de greu încercate de-a lungul timpului. Cărei persoane sfinte i-ar fi putut veni o astfel de idee?

Pietre mari, gri și negre, ca acelea din care a fost construită mănăstirea, acoperă țărmurile Mării Albe aici. Un bolovan negru îi comemorează pe toți prizonierii politici care au pierit pe insulă. Locul pe care se află s-a dovedit a fi o groapă comună nemarcată, iar strada din apropiere poartă acum numele unui prizonier, Pavel Florensky, inventator și filosof religios, care și-a pierdut viața aici în 1937, într-o perioadă de maximă intensitate a Terorii. De atunci, membrii multor culte religioase și naționalități (incluzând musulmani, catolici și polonezi), care au suferit în timpul epurărilor, și-au ridicat propriile monumente de piatră pe strada Florensky. În anii 1990, o astfel de piatră, botezată Piatra Solovetsky, a fost transportată la Moscova și amplasată în fața clădirii Lubianka, sediul central al FSB (Serviciul Federal de Securitate), în onoarea victimelor Gulagului. (Un bust sovietic, ridicat în memoria lui Stalin, continuă să fie amplasat la o distanță de aproximativ opt sute de metri, lângă zidul Kremlinului.) Astăzi, în lunile de

vară, când xenofobia susținută de stat este în continuă creștere, turiștii vandalizează adesea monumentele memoriale care ajung să fie pline de graffiti cu mesaje naționaliste.

Insulele s-au transformat într-un sanctuar cvasi-oficial pentru Biserica Ortodoxă Rusă și statul rus. Oamenii pe care i-am întâlnit glumesc numindu-l *funktuary** și râd de vizitele făcute de membrii aparatului de stat de la Kremlin care vin aici pentru a obține căință. Multor localnici le-ar plăcea să îi alerge în susul și în josul treptelor care duc în vârful Dealului Sekirnaya („Flagelării”), înalt de șaptezeci și șase de metri –, un proces despre care se spune că te ajută să te speli de păcate. (Dealul Flagelării este locul în care se presupune că a fost ucisă, în anii 1400, de către îngeri soția pescarului.) „Uitați-vă la toate aceste păcate de care se fac vinovați acești moscoviți!” ar exclama aceștia.

Somptuosul Sankt-Petersburg

La peste șase sute de kilometri sud-vest de Insulele Solovetsky (sau Solovki) se află Sankt-Petersburg, care a rivalizat cu Moscova, de-a lungul unei perioade extinse, pentru dominația asupra Rusiei. Fondat în 1703, Sankt-Petersburgul este opera lui Petru cel Mare, care a inițiat o serie de reforme pentru occidentalizarea țării, ce fusese una profund bizantină până în acel punct, măsuri care au condus la apariția acestui sindrom bipolar. Totuși, mult mai bine decât orice alt conducător rus, a reușit să tempereze naționalismul rus și să insuflă dorința de

* Un cuvânt obținut din alăturarea cuvintelor englezești *sanctuary* („sanctuar”) și *functionary* („funcționar”). (n. trad.)

modernizare. Putin, originar din Sankt-Petersburg (denumit în timpul perioadei sovietice Leningrad), s-a închipuit mergând pe urmele lui Petru cel Mare – îmbinând vechiul și noul de-a lungul întregii Rusii.

Ca parte din programul său de occidentalizare, primul împărat rus a mutat capitala de la Moscova tradiționalistă la Sankt-Petersburg, „fereastra Rusiei către Europa”. Astfel, Sankt-Petersburg avea să devină singura metropolă în stil occidental din Rusia ortodoxă. Nu toată lumea a fost mulțumită de eforturile țarului Petru de a duce Rusia în lumea modernă. Scriitorul rusofil Feodor Dostoievski a sesizat acest lucru, afirmând, se pare: „Poate că suntem înapoiți, dar măcar avem suflet.”

Zeci de mii de iobagi au murit din cauza bolilor și a foamei în timp ce drenau mlaștinile întunecate de-a lungul Golfului Finlandei, la Marea Baltică, pentru a construi Sankt-Petersburgul și a împlini visul lui Petru cel Mare, o sarcină pe care au dus-o la capăt în mai puțin de zece ani. Țarul era hotărât să convertească Rusia, în cea mai mare parte o țară fără ieșire la mare, într-un imperiu maritim, la concurență cu Olanda, pe care a vizitat-o în timpul misiunii sale din Europa. Sankt-Petersburgul se mândrește cu diguri sau terasamente de marmură de-a lungul râului Neva, imitând „prima” Romă și alte orașe mari din Europa – Amsterdam, Veneția și Paris. Chiar și tricolorul rus a fost modelat după cel olandez. Palate luxoase, proiectate de arhitecți italieni și francezi, împânzesc zona centrală și suburbiile. Celebrând modernitatea stilului occidental cu fabricile sale, academiile militare, șantierele navale și o mulțime de comercianți germani muncind din greu, orașul reprezenta tot ceea ce restul Rusiei înapoiate și adormite nu era.

Apropierea Sankt-Petersburgului (redenumit Petrograd și ulterior Leningrad, după moartea lui Lenin, în 1924) de Occident a devenit riscantă după Revoluția bolșevică. Atunci, Finlanda și Estonia se aflau la doar patruzeci de kilometri de oraș, ceea ce însemna că Sovietele aveau foarte puțin spațiu-tampon la dispoziție pentru a putea riposta împotriva unei armate din oricare dintre aceste țări care le-ar fi putut invada. Pe de altă parte, Moscova se afla la peste șase sute de kilometri de cea mai apropiată graniță. După ce Lenin a restabilit capitala la Moscova, în 1917, ceasul de pe Turnul Spassky din Kremlin a devenit instrumentul care măsoară toate lucrurile temporale din Rusia – „fusul orar standard” al țării.

Moscova bizantină

Istoria de aproape nouă sute de ani a Moscovei a fost mar-tora transformării sale dintr-un sat nordic, izolat în secolul al XII-lea, într-o adevărată capitală bizantină în timpul lui Putin. (Imperiul Bizantin a căzut în 1453, dar nu toată lumea cunoaște azi acest lucru în Rusia, unde Putin se comportă deseori ca și cum ar fi descendentul direct al vreunui împărat bizantin.)

Fondat, conform celor mai multor legende, de către prințul Iuri Dolgoruky printre mlaștinile și pădurile aflate de-a lungul Râului Moscova, acest oraș s-a dezvoltat pe măsură ce Kievul a început să-și piardă din influență în anii 1100. Numele de *Moskva* se presupune că provine de la triburile fino-ugrice din zonă.

În unele momente, nu ai cum să nu te gândești că Moscova este Bizanțul, versiunea sa modernizată, cu mașinile Mercedes și supermarketurile sale cu produse gourmet. La fel cum au procedat împărații bizantini cu secole în urmă, Putin și susținătorii săi vorbesc astăzi despre Rusia de parcă ar fi o putere hirotonisită prin grația divină, al cărei destin este să se împotrivească corupției morale și decăderii ce se presupune că vin dinspre Occident. Prin urmare, emblema bizantină cu vulturul bicefal nu doar că împodobește în prezent clădirile guvernamentale, dar apare peste tot, chiar și pe cutiile de lapte și pe husele telefoanelor mobile produse în afara Rusiei de către străinii abili. Bizanțul, conducătorii și simbolurile sale sunt discutate în emisiunile de televiziune, iar grandoarea lor imperială este citată drept exemplu pentru gloria viitoare a Rusiei. Preoții ortodocși cu bărbi pretențioase predică, în slujbele lor, despre cum Rusia, dacă vrea să-și recapete măreția de altădată, trebuie să privească adânc în trecutul predecesorilor săi creștini. Postul de televiziune *Spas* („Salvarea”) nu doar că transmite informații despre istoria creștinismului ortodox, ci și comentează afaceri străine sau interne. *Spas* a prezentat în mod repetat un documentar de lungmetraj din 2008, intitulat *The Demise of the Empire: A Byzantine Lesson* („Moartea unui imperiu: Lecția bizantină”), iar alte televiziuni importante din Rusia i-au urmat exemplul. Ideea nu foarte subtilă care stă la baza acestei nostalgii pentru Bizanț este că Rusia poate, ba chiar trebuie să existe doar în opoziție cu Occidentul, despre care se spune că ura în trecut Bizanțul la fel de mult precum o desconsideră în prezent pe moștenitoarea sa spirituală, Rusia.

Dar aceasta este o gândire fantezistă. Vechile idei și simboluri pe care Putin le-a folosit pentru a întări imaginea de sine a